

Марія Гриньова,

методист науково-методичної лабораторії соціального партнерства
та міжнародної діяльності кафедри освітньої політики,
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
ORCID ID 0000-0003-1308-2634
marishagrin@ukr.net

Олена Дубовик,

заступник директора,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
olena.dubovik@gmail.com

Ірина Іванюк,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України
ORCID ID 0000-0003-2381-785X
irinaivanyuk72@gmail.com

Оксана Овчарук,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу компаративістики інформаційно-освітніх інновацій,
Інститут інформаційних технологій
і засобів навчання НАПН України
ORCIDID 0000-0001-7634-7922
oks.ovch@hotmail.com

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ОСВІТИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ПРОСВІТИ

Метою дослідження є висвітлення стану готовності педагогів до використання засобів цифрового освітнього середовища для здійснення освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти. Методами дослідження є аналіз підходів до здійснення освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти; спостереження та анкетування педагогів для виявлення їхньої готовності використовувати інструменти цифрового середовища у процесі освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти, статистичні методи опрацювання отриманих даних. Отримані результати виявили ставлення та готовність вчителів до використання засобів та інструментів цифрового освітнього середовища та дозволили виявити проблеми, що потребують вирішення. Практичне значення дослідження полягає у наданні пропозицій щодо використання засобів цифрового освітнього середовища в процесі парламентської просвіти та освіти для демократичного громадянства та окреслити перспективи подальших досліджень, що полягають у подальших наукових розвідках щодо закордонного досвіду створення цифрового інформаційно-освітнього середовища, розроблення методичних

вказівок з цих питань для вчителів та керівників закладів загальної середньої освіти, спеціалістам з освітньої політики та зацікавленим сторонам. Оригінальність дослідження полягає у використанні широкого спектру методів для виявлення проблем використання цифрових засобів для здійснення навчання у період карантину, спричиненого пандемією COVID-19 (онлайн анкетування, онлайн консультації та ін.), що дозволили перевірити у реальному часі здатність респондентів до вирішення порушених у дослідженні проблем.

Ключові слова: цифрове середовище, цифрові інструменти та засоби, готовність педагога, педагогічна майстерність, громадянська парламентська просвіта, демократичне громадянство, громадянська освіта.

Марія Гринева, Елена Дубовик, Ирина Иванюк, Оксана Овчарук. Готовность педагогов к использованию средств цифровой образовательной среды в процессе образования для демократической гражданской ответственности и парламентского просвещения

Целью исследования является освещение состояния готовности педагогов к использованию средств цифровой образовательной среды для осуществления образования для демократического гражданства и парламентской просвещения. Методами исследования является анализ подходов к осуществлению образования для демократического гражданства и парламентской просвещения; наблюдения и анкетирование педагогов для выявления их готовности использовать инструменты цифровой среды в процессе образования для демократического гражданства и парламентской просвещения, статистические методы обработки полученных данных. Полученные результаты выявили отношение и готовность учителей к использованию средств и инструментов цифрового образовательной среды и позволили выявить проблемы, требующие решения. Практическое значение исследования заключается в предоставлении предложений об использовании средств цифровой образовательной среды в процессе парламентской просвещения и образования для демократического гражданства и определить перспективы дальнейших исследований, заключаются в дальнейших научных исследованиях по зарубежного опыта создания цифрового информационно-образовательной среды, разработка методических указаний по этим вопросам для учителей и руководителей учреждений общего среднего образования, специалистам по образовательной политике и заинтересованным сторонам. Оригинальность исследования заключается в использовании широкого спектра методов для выявления проблем использования цифровых средств для осуществления обучения в период карантина, вызванного пандемией COVID-19 (онлайн анкетирование, онлайн консультации и др.), которые позволили проверить в реальном времени способность респондентов к решению поставленных в исследовании проблем.

Mariia Hryneva, Olena Dubovyk, Iryna Ivaniuk, Oksana Ovcharuk. Teachers' readiness to use digital tools of digital and educational environment for education of democratic citizenship and civic parliamentary education

The aim of the study is to highlight the state of readiness of teachers to use the means of digital educational environment for the implementation of education for democratic citizenship and parliamentary education. The research methods are the analysis of approaches to the implementation of education for democratic citizenship and parliamentary education; observation and questionnaires of teachers to identify their readiness to use the tools of the digital environment in the process of education for democratic citizenship and parliamentary education, statistical methods of processing the data. The obtained results revealed the attitude and readiness of teachers to use the tools and instruments of the digital educational environment and allowed to identify problems that need to be addressed. The practical significance of the study is to provide proposals for the use of digital educational environment in the process of parliamentary education and education for democratic citizenship and to outline the prospects for further research in further research on foreign experience in creating digital information and educational environment, development of guidelines on these issues for teachers and heads of general secondary education

institutions, education policy specialists and stakeholders. It is important to continue the scientific research in such areas as professional development of teachers of various subjects on the use of digital teaching aids; creation of information and digital environment of institutions, in particular postgraduate, education; assessment of readiness of educational institutions for distance learning; conducting further research on foreign experience in the use of digital media in the educational environment for teaching subjects of the civil science cycle. The originality of the study lies in the use of a wide range of methods to identify problems with the use of digital tools for training during quarantine caused by the COVID-19 pandemic (online surveys, online consultations, etc.), which allowed real-time testing of respondents problem research.

Key words: *digital environment, digital tools and instruments, teacher readiness, pedagogical skills, civic parliamentary education, democratic citizenship, civic education.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Для впровадження демократії в Україні особлива роль належить освіті, що покликана навчити молоде покоління усвідомлювати власні права та обов'язки, розуміти діяльність демократичних державних інститутів і брати активну участь у громадянському та політичному житті країни. Формування соціальних і громадянських і компетентностей в учнів є одним із основних завдань Нової української школи. Саме тому в освітній процес закладів освіти активно впроваджується громадянська освіта, зокрема заходив навчання демократії та парламентської просвіти. У зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 і запровадженням карантинних заходів, проблема створення умов та забезпечення організації дистанційного навчання школярів постала як в Україні, так і у всьому світі. Питання необхідності здійснення дистанційних заходів у надзвичайній ситуації зумовило потребу в проведенні опитування громадської думки освітян, які дотичні до викладання освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти в умовах організації дистанційного навчання, щодо їхньої готовності та спроможності до використання інструментів цифрового освітнього середовища для здійснення навчальної діяльності в умовах карантину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта для демократичного громадянства – сучасний напрям, що запроваджений в рамках підходів Ради Європи що, передбачає формування комплексу громадянських цінностей та здатності людини застосовувати їх у повсякденному житті. Основна роль формування демократичного середовища та громадянських цінностей належить школі, де провідна роль відведена вчителю. Під поняттям освіти для демократичного громадянства європейські освітні кола розуміють освіту, підготовку, підняття обізнаності, інформування, практику та діяльність, спрямовані на те, щоб забезпечити учнів знаннями, навичками та розумінням, а також розвиток їхнього ставлення та поведінки, надання їм можливості здійснювати та захищати свої демократичні права і обов'язки в суспільстві, цінувати різноманітність, брати активну участь у демократичному житті з метою сприяння та захисту демократії та верховенства права [6]. Питання освіти для демократичного громадянства розглядають сучасні зарубіжні та вітчизняні дослідники: Ц. Бірзеа, К.-Х. Дюрр, Н. Ондрушкова, М. Гриньова, І. Іванюк, Л. Паращенко, О. Овчарук та ін. [2, 13].

Акцент на демократичну культуру у контексті діяльності Ради Європи зроблено з огляду на прийняття низки міжнародних документів, що стосуються поваги до культур та культурного різноманіття, демократичних цінностей та ролі освітніх інститутів у підтримці цих цінностей. Одним з визначних документів є Рамка компетентностей для демократичної культури, прийнята Радою Європи, що сьогодні є основним орієнтиром для педагогів щодо формування та розвитку демократичних компетентностей та цінностей у системі середньої освіти [7]. Рамка компетентностей для демократичної культури, складається з переліку 20

компетентностей, що угруповано у чотири категорії (блоки): цінності, ставлення, навички, знання та критичне розуміння.

Формування в учнів цінностей демократичного громадянства та демократичних принципів відбувається сьогодні не тільки в умовах викладання шкільних предметів громадянознавчого циклу, а й через активну участь у демократичних процесах, серед яких учнівське та студентське самоврядування, громадянську парламентську просвіту, участь у проєктах, що спрямовані на підтримку та запровадження основ демократії в навчальних закладах, формування власної громадянської самосвідомості та громадянської участі та ін., що, незаперечно, є важливим разом з системним впровадженням основ знань з громадянства в систему шкільної освіти.

Питанням впровадження громадянської парламентської просвіти в освітній процес закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) та закладів позашкільної освіти займаються М. Гриньова, І. Іванюк, Л. Парашенко, М. Терешук, Л. Юрчишин та ін.

Громадянська парламентська просвіта є складовою громадянської освіти, це система просвітницьких заходів формальної та неформальної громадянської освіти, що націлені на розвиток обізнаності громадян щодо устрою та функціонування парламентаризму в Україні, механізмів взаємодії та впливу громадян на діяльність парламенту та народних депутатів, посилення спроможності громадян до ефективної політичної участі у прийнятті рішень щодо вирішення суспільно-політичних питань, а також формування відповідального ставлення до своїх громадянських прав й обов'язків, пов'язаних з участю на державному та місцевому рівнях [3, с. 11-12].

Під час проведення Міжнародного дослідження програм виховання громадянськості та громадянських прав (International Civic and Citizenship Education Study) в 2016 р. досліджувалися знання учнів щодо демократичного громадянства, їхні громадянські настрої та активність, що формуються в контексті глобалізації, соціальної згуртованості та взаємодії, демократичного та активного громадянства, нових технологій для спілкування, стану навколишнього середовища, глобальної фінансової кризи [11].

Питання застосування дистанційного навчання в освітньому процесі досліджується в наукових працях В. Дивака, Н. Думанського, Т. Крамаренко, В. Попова, В. Трохименка та ін. Особливості використання дистанційного навчання під час підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників розглянуто в роботах В. Бикова, Ю. Богачкова, В. Кухаренко, Є. Полата, О. Рибалко, Н. Сиротенко, А. Хуторського та ін. Застосування цифрових інструментів учителями в порівняльному контексті досліджують О. Гриценчук, І. Іванюк, О. Овчарук, Н. Сороко [9]. Так, В. Биков трактує дистанційне навчання як форму організації та реалізації навчального процесу, коли його учасники взаємодіють на відстані, не перебуваючи в одному приміщенні [7, с. 9].

Питанням готовності педагогів до професійної та інноваційної діяльності розглянуто у роботах О. Бартківа, А. Ліненко, В. Сластьоніна. Під поняттям готовності О. Бартків розуміє психічний, активно-дієвий стан особистості, систему інтегрованих властивостей, що регулює професійну діяльність, забезпечує її ефективність [1, с. 53].

Учені Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України провели дослідження «Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину: 2021» серед педагогічних працівників з різних областей країни шляхом онлайн-анкетування [4]. Передумовою для проведення даного опитування освітян було попереднє опитування, проведене навесні 2020 р., що висвітлювало проблеми та потреби вчителів у здійсненні дистанційного/змішаного навчання у ЗЗСО під час впровадження першого карантину, спричиненого пандемією COVID-19 [5, 8].

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних вчених свідчить, що проблема готовності педагогів до використання засобів цифрового освітнього середовища в процесі освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти достатньо не розглядалась. Це також обумовлено тим, що фахової підготовки вчителів громадянської освіти в Україні не існує, оскільки наразі цей предмет викладають переважно вчителі історії.

Мета статті – виявити спектр онлайн-ресурсів та інструментів, що використовують учителі під час проведення уроків освіти для демократичного громадянства та парламентської просвіти дистанційно, визначити їх рівень самооцінки щодо володіння цифровими інструментами для дистанційного навчання, а також на основі вивчення стану використання педагогами інструментів цифрового освітнього середовища надати рекомендації для організації підвищення кваліфікації на рівні інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Громадською організацією «Агенція розвитку освітньої політики» у січні 2021 р. було проведено дослідження «Громадянська парламентська просвіта в закладах освіти України» [2]. Інструменти дослідження включали в себе фокус-групи з педагогічними працівниками (28 респондентів), онлайн-опитування для учнів (2541 респондент), онлайн-опитування для педагогічних працівників (1304 респонденти). Одним із завдань дослідження було визначити ступінь готовності педагогічних працівників впроваджувати громадянську парламентську просвіту, використовуючи засоби цифрового освітнього середовища в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Респондентам було запропоновано висловитися з приводу того, якими онлайн-ресурсами вони користуються для підготовки до проведення онлайн-уроків, за допомогою яких цифрових інструментів вони проводять дистанційні уроки та спілкуються з учнями. Задля з'ясування готовності цілеспрямовано впроваджувати громадянську парламентську просвіту опитаним було запропоновано визначити рівень самооцінки щодо володіння педагогами цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання. Розглянемо результати дослідження щодо вищезазначеної проблематики.

Використання респондентами різних онлайн-ресурсів для підготовки до проведення онлайн-уроків представлено у табл.1. Опитувані мали можливість обрати декілька варіантів відповіді, а також запропонувати свої варіанти.

Таблиця 1

Відсоток респондентів, які використовують онлайн-ресурси для підготовки до проведення уроків (%) [2]

Онлайн-ресурси	%
На Урок	84,3
Youtube	81,6
Всеосвіта	72,5
Всеукраїнська школа онлайн	44,9
EdEra	41,6
Матеріали освітніх спільнот Facebook	40
Відкриті онлайн-уроки	40
Онлайн-курси	32,3
Матеріали блогів	23,7
Prometheus	21,8
Kahoot	10
Classtime	8,4

TED	2,1
Edpuzzle	1,2
Розробки уроків інших вчителів, що доступні онлайн	0,2
Liveworksheets	0,1
Вікіпедія	0,1
BritishCouncil	0,1
Quizlet	0,1

Найбільш широко опитані педагоги використовують «На Урок» (84,3%), Youtube (81,6%) та «Всеосвіта» (72,5%). Значна кількість педагогів під час підготовки до онлайн-уроків звертається до Всеукраїнської школи онлайн (44,9%) та відкритих онлайн-уроків (40%), матеріалів освітніх спільнот Facebook (40%), EdEra (41,6%), онлайн-курсів (32,3%), матеріалів блогів (23,7%), Prometheus (21,8%). Окремі педагоги використовують такі онлайн-ресурси, як Kahoot (10%), Classtime (8,4%), TED (2,1%), Edpuzzle (1,2%), Live works heets (0,1%), Вікіпедія (0,1%), British Council (0,1%), Quizlet (0,1%), а також розробки уроків інших вчителів, що доступні онлайн (0,2%).

У таблиці 2 продемонстрований спектр використовуваних респондентами інструментів дистанційного та змішаного навчання для проведення уроків та спілкування з учнями. Опитувані мали можливість обрати декілька варіантів відповіді, а також запропонувати свої варіанти.

Таблиця 2

Спектр використовуваних педагогами інструментів дистанційного та змішаного навчання для проведення уроків та спілкування з учнями % [2, с. 56]

Інструменти дистанційного та змішаного навчання	%
Viber	87,8
Zoom	81,2
Сайт закладу освіти	41,9
МійКлас	31
Навчальна платформа закладу освіти	29,1
Telegram	23,6
Електронний щоденник	22,2
GoogleAppsforEducation	19,6
Skype	18,1
Padlet	7,7
WhatsApp	6,8
JitsiMeet	5,4
Moodle	4,6
Microsoft Teams	3,3
ClassDojo	3,3
Tik-Tok	2,8
Google meet	2,3
Google classroom	2
Twitter	1,4
Cisco Webex	0,7

Human	0,6
Edmodo	0,3
LearningApps	0,3
Власний сайт, блог	0,2
Discord	0,2
Instagram	0,1
Google jamboard	0,1
InShort	0,1
Prosvita	0,1
На Урок	0,1
Інше	0,3

Результати опитування свідчать про широкий спектр інструментів, який використовується педагогами, однак найбільша перевага надається таким з них, як Viber (87,8%), Zoom (81,2%), а також «МійКлас» (30%), навчальній платформі закладу освіти (29,1%), Telegram (23,6%), електронному щоденнику (22%), GoogleAppsforEducation (19,6%), Skype (18,1%). Інші інструменти дистанційного та змішаного навчання використовуються педагогами достатньо рідко, зокрема, це: Padlet (7,7%), WhatsApp (6,8%), JitsiMeet (5,4%), Moodle (4,6%), Microsoft Teams (3,3%), ClassDojo (3,3), Tik-Tok (2,8%), Google meet (2,3%), Google classroom (2%) та ін.

У таблиці 3 представлено рівень самооцінки щодо володіння цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання, який визначили для себе респонденти.

Таблиця 3

Рівень самооцінки щодо володіння педагогами цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання (%) [2, с. 57]

Рівень	% від усіх респондентів	% від респондентів, які працюють у сільській місцевості	% від респондентів, які працюють у сільській місцевості
Високий	18,3	18,8	15,5
Достатній	63,3	63,1	64
Середній	16,9	16,7	18,5
Низький	1,5	1,4	2

Більшість педагогів (63,3%) оцінюють свій рівень володіння цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання як достатній, 18,3% – як високий, а 16,9% – як середній. Як низький свій рівень володіння інтерактивними технологіями визначили лише 1,5% опитаних. Зріз за територіальною приналежністю закладів освіти, в яких працюють опитані, засвідчив, що дещо більша кількість педагогів, які працюють у міських школах, визначили свій рівень володіння цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання як високий у порівнянні із педагогами, які працюють у сільських школах.

У таблиці 4 представлена інформація для порівняння каналів, яким найбільше надали перевагу учні задля отримання інформації про парламент, та ступенем використання цих каналів педагогами для проведення уроків й спілкування з учнями.

Таблиця 4

Порівняння каналів, яким найбільше надали перевагу учні задля отримання інформації про парламент, та ступенем використання цих каналів педагогами для проведення уроків й спілкування з учнями (%) [2]

Інструмент	Вчителі (%)	Учні (%)
Viber	87,8	44
Telegram	23,6	66,4
Сайт школи	41,9	21,8
Tic-Tok	2,8	22,6
Facebook	0	22,8

Результати порівняння свідчать про певну розбіжність між каналами зв'язку, які використовують учні та педагоги, що може завадити налагодженню ефективної комунікації під час організації освітнього процесу. Вчителям доцільно враховувати побажання учнів щодо використання Telegram, Tik-Tok, Facebook.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Серед різних онлайн-ресурсів для підготовки до проведення онлайн-уроків найбільш широко педагоги використовують “На Урок”, Youtube та “Всеосвіта”.

Існує широкий спектр інструментів дистанційного та змішаного навчання для проведення уроків та спілкування з учнями, який використовують педагоги у своїй професійній діяльності, однак найбільша перевага надається Viber та Zoom.

Більшість педагогів за результатами самооцінки мають високий і достатній рівень володіння цифровими інструментами для дистанційного та змішаного навчання.

На основі результатів дослідження можна припустити, що, загалом, педагоги мають достатню операційно-технічну готовність до впровадження громадянської парламентської освіти під час дистанційного та змішаного формату навчання.

Проведене дослідження не вичерпує розв'язання всього спектра проблем, пов'язаного з готовністю вчителів до використання засобів цифрового освітнього середовища. Продовжити науковий пошук важливо в таких напрямках, як підвищення кваліфікації вчителів різних предметів із питань використання цифрових засобів навчання; створення інформаційно-цифрового середовища закладів, зокрема післядипломної, освіти; оцінювання готовності закладів освіти до здійснення дистанційного навчання; проведення подальших наукових досліджень щодо зарубіжного досвіду використання цифрових засобів інформаційно-освітнього середовища для викладання предметів громадянсько-освітнього циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. № 1. С. 52–58.

2. Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л. Громадянська парламентська просвіта в закладах освіти України. Аналітичний звіт за результатами соціологічного опитування освітян та учнів. Київ : Майстер книг, 2021. 108 с.

3. Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. Мій Парламент: розумію і впливаю: методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / за заг. ред. Л. Паращенко. Київ : Майстер книг, 2020. 96 с.

4. Іванюк І. В., Овчарук О. В. Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину: 2021. Аналітичний звіт. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724564/>
5. Іванюк І. В., Овчарук О. В. Стан готовності педагогів ЗЗСО до застосування інформаційно-освітнього середовища для здійснення дистанційного навчання в умовах карантину, спричиненого COVID-19. *Нова педагогічна думка: наук.-метод. журнал*. 2020. Т. 103. № 3. С. 48–54.
6. *Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді*. – електронний ресурс. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/citizenship-and-participation>.
7. *Рамка компетентностей для культури демократії (2018)*. URL: <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e>
8. *Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. / В. Ю. Биков та ін. Київ : Міленіум, 2008. 324 с.*
9. Ivaniuk I., Ovcharuk O. The response of Ukrainian teachers to COVID-19: challenges and needs in the use of digital tools for distance learning. *Informational Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol 77. № 3. Pp. 282 – 291. doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3952 (Last access: 30.06.2020)
10. Ovcharuk O., Ivaniuk I., Soroko N., Gritsenchuk O., Kravchyna O. The Use of Digital Learning Tools in the Teachers' Professional Activities to Ensure Sustainable Development and Democratization of Education in European Countries. *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2020). ICT@ESF-WS'2020:ICTinEducationandSustainableFuturesWorkshop(KryvyiRih,Ukraine,May20–22,2020)*. doi.org/10.1051/e3sconf/202016610019 (Last access: 30.06.2020)
11. Redecker C., Punie Y. *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union, Luxembourg (2017).
12. *Technical Report IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016*. URL: <https://www.iea.nl/studies/iea/iccs/2016>
13. Dürr K. H., Spajic-Vrkas V., Ferreira Martins J. *Strategies for Learning Democratic Citizenship and C. Bîrzéa, Education for Democratic Citizenship : A Lifelong Learning Perspective (2000)*.

REFERENCES

1. Bartkiv O. *Gotovnist pedagoga do innovatsiinoi diialnosti. Problemy pidhotovky suchasnogo vchytelia*. 1, 2010. 52–58. [In Ukrainian]
2. Hrynova M., Ivaniuk I., Parashchenko L. *Hromodyanska parlamentska prosvita v pfladah osvity Ukrainy. Analitychnyi zvit za rezultatamy sotsiologichnogo opputuvannia osvity ata uchniv*. Kyiv : Maysterknyg. 2021. 108 s. [In Ukrainian]
3. Hrynova M., Ivaniuk I., Parashchenko L., Yurchushin L. *Miy Parlament: rozumiyu i vplyvayu: metodychni posibnyk z hromadyanskoyi parlamentskoi prosvity dlya roboty z ditmy ta moloddyu*. Kyiv: Mayster knyг. 2020. 96 s. [In Ukrainian].
4. Ivaniuk I.V., Ovcharuk O. V. *Gotovnist i potreby vcuteliv shodo vykorystannya tsyfrovyyh zasobiv ta IKT v umovah karantynu: 2021. Analitychnuy zvit*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/724564/> [In Ukrainian].
5. Ivaniuk I. V., Ovcharuk O. V. *Stan gotovnosti pedagogiv ZZSO do zastosuvannya informatsiyno-osvitnyogo seredovysha dlya sdiysnennya dystantsiynogo navchannya v umovah karantynu, sprychynenogo COVID-19. Nova pegagogichna dumka*. 2020. 103(3), S. 48–54 [In Ukrainian].

6. Kompas: posibnyk z osvity v oblasti prav liudyny za uchasti molodi. – elektronnyj resurs. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/citizenship-and-participation> [In Ukrainian].
7. Ramka kompetentnostey dlya culture democratii (2018). URL: <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e> [In Ukrainian]
8. Tekhnologiya stvorennya dustantsinogo kursu. Bykov V. Yu. ta in. Kyiv: Milenium, 2008. 324 s. [In Ukrainian].
9. Ivaniuk I., Ovcharuk O. The response of Ukrainian teachers to COVID-19: challenges and needs in the use of digital tools for distance learning. Informational Technologies and Learning Tools. 2020. 77(3), S. 282–291. doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3952 [In English].
10. Ovcharuk O., Ivaniuk I., Soroko N., Gritsenchuk O., Kravchyna O. The Use of Digital Learning Tools in the Teachers Professional Activities to Ensure Sustainable Development and Democratization of Education in European Countries. The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2020). doi.org/10.1051/e3sconf/202016610019 [In English].
11. Redecker C., Punie Y. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2017. [In English].
12. Technical Report IEA International Civic and Citizenship Education Study (2016). URL: <https://www.iea.nl/studies/iea/iccs/2016> [In English].
13. Dürr K. H., Spajic-Vrkas V., Ferreira Martins J. Strategies for Learning Democratic Citizenship and C. Bîrzéa, Education for Democratic Citizenship : A Lifelong Learning Perspective (2000). Council of Europe, Strasbourg [In English].

Матеріал надійшов до редакції 27.09.2021 р.